

Halldór Guðmundsson

Halldor Laxness En Biografi

Oversat af Kim Lembek og Rolf Stavnen

Forlaget Vandkunsten

Indhold

Denne bogs udgivelse er gjort mulig gennem støtte fra
Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond
Overretssagfører L. Zeuthens Mindelegat
Bókmenntasjóður – The Icelandic Literature Fund

- 1 En ubeskrevet verden 7**
Barndom på gården Laxnes 13
Ungdomsår i en provinsby 31
- 2 Monoklen og korset 77**
I kulturens cirkus 77
Fra Dilksnes til Dresden 101
Mod korset 129
Hjemme og hjemmefra 155
Sydpå 185
Dus med nationen 203
Lykkelige dage i Hollywood 226
- 3 Et omstillingsbord for verdens følelser 275**
Fuglen i strandkanten 275
Det forjættede land 312
Den islandske tørvegård – det er verden 342
Røde penne og andre penne 386
Eventyr og mareridt i Rusland 419
- 4 Varm og kold krig 457**
Krigen mod menneskeheden 457
Til gengæld var der en anden krig 478

	Hvem ringer klokkerne for? 495
	En dyr atomstation 518
	Kæmpeliv i nord 556
	Nobelprisen 584
5	Bristede håb og nye synspunkter 627
	En ode til huldrefolket 627
	Hvor er det forjættede land? 656
	Digterisk tid og tidsspejl 669
	En mur af dumrianer 697
	Arbejde at gøre 714
6	Hjemme på TUNET 735
	En krønike fra landet 735
	TUNET derhjemme 755
	I glemslens solskin 778

Kilder 785

Halldor Laxness' værker og deres danske oversættelser 787

Navneregister 793

1 En ubeskrevet verden

Barndom og ungdomsår 1902-1919

“Alt manglede at blive gjort dengang; unge forfattere mødte en nærmest ubeskrevet verden.”

Halldor Laxness

Halldor Laxness var Europas sidste nationaldigter. Men han var ikke nationaldigter, fordi han var elsket af hele den islandske nation, eller fordi man syntes lige godt om alt, hvad han sendte fra sig. Langtfra. Han var nationaldigter, fordi stort set hele nationen engagerede sig i, hvad han skrev, når han var bedst. Hans værker fik ofte en overstrømmende modtagelse, nogle vendte deres vrede mod dem, men alle havde en mening om dem. I sit liv og i sine bøger spejlede han det århundrede, han levede i og levede sig ind i – ekstremernes århundrede. Og sådan var han selv: Havde på samme tid et yderst imødekommende og taktfuldt væsen og en utrolig dristig og spids pen. Digteren var et, mennesket noget andet; han var stor i sine visioner og værker – og fejltagelser. Han besad en særlig evne til at kontrollere sine nærmeste omgivelser, så alt kom til at dreje sig om ham og hans mål: At give verden fortællinger. Hans kompromisløse ambitioner gjorde ham nu og da hensynsløs. Men når han skrev, skyldtes det aldrig et behov for at behage sin omverden; det udsprang altid af en indre trang.

Denne bog beskriver Halldor Laxness' liv. Den beretter om de kræfter, der drev ham frem, og om de lidenskaber og modsætninger, han rummede som menneske. Om en digters liv i et ekstremt modsætningsfyldt århundrede.

FORTÆLLINGEN OM STENEN

Han var som sagt endnu ikke fyldt ni, da han havde sit første møde med det åndelige. Måske står han nede ved bugten, og foråret er lige om hjørnet, eller ude på næsset vest for bugten, hvor der er en høj med hundens frodiggrønne yndlingstue, eller måske oppe i fjeldet, som hæver sig op for enden af tunet, og tunet er tykt af græs, som snart skal slås. Så synes han, det er, som om han står foran Guds åbne åsyn. Han fornemmer, hvordan det guddommelige åbenbarer sig i naturen med en ubeskrivelig klang; det var guddommens kraftfulde åbenbaringsklang. Før han ved af det, er han selv blevet en skælvende stemme i en almægtig herlighedsklang. Hans sjæl synes at ville hæve sig ud over kroppen som pisket mælk ud over kanten på en skål; det var, som om hans sjæl flød sammen med et højere livs umådelige ocean, løsrevet fra ordene, hinsides al sansen; kroppen gennemsyret af en slags oprørt lys, hævet over lys; sukkende fornemmede han sin egen lidenhed midt i denne uendelige herlighed af toner og stråleglans; hele hans bevidsthed opløstes i en eneste hellig og vemodig længsel efter at kunne smelte sammen med det højeste og intet længere være af sig selv [...] Han havde oplevet det eneste Ene. Hans fader i himlen havde taget ham ind til sit hjerte oppe ved det nordligste hav.

Sådan beskriver Halldor Laxness i romanen *Verdens lys* sin hovedperson Olafur Karasons oversanselige barndomsoplevelse. Denne åbenbaring bliver bestemmende for Olafurs videre livsforløb, for den blev ledsaget af en følelse, som Olafur ikke skulle komme til at opleve så tit gennem sit plagsomme liv, nemlig, at han "føjte, at der aldrig mere kunne falde en skygge på hans liv, at al modgang var en illusion, at intet længere gjorde fra eller til, at alt var godt". Han havde kastet et blik ind i en anden verden, og hans digtning bliver et forsøg på atter at gribe dette øjeblik, på ny at opleve det eneste Ene, at komme fri af livets skyggesider. Gennem hele sit tragiske liv kæmper Olafur, nøjagtig som hans

levende model, den ludfattige digter Magnus Hjaltason Magnusson, med skriveriet, som gjaldt det liv eller død.

Halldor Gudjonsson, som siden tog navn efter gården Laxnes, hvor han voksede op, oplevede ikke en barndom under kummerlige kår. I alderdommens forklarede lys gav han udtryk for, at han aldrig som visse andre forfattere var havnet i forfærdelige eller besværlige omstændigheder, og koketterede videre: "Jeg har ikke engang nogen personlig erfaring med at sulte bitterligt, har simpelthen altid haft nok at spise i min forfatterkarriere." Laxness' liv er på ingen måde identisk med hans romanpersons undtagen på ét område: Ligesom Olafur benyttede han allerede fra sin tidligste barndom nærmest al sin tid på at skrive. Som teenager besluttede han at hellige sit liv til digtekunsten, og hans selvdisciplin og ærgerrighed oversteg enhver forstand.

Halldor Laxness var udmærket klar over ligheden mellem ham og Olafur Karason. I 1968 skrev han til sin oversætter Magnus Magnusson: "Derimod ville det være vildledende at tro, at *Verdens lys* var en beskrivelse af Magnus Hj. Magnusson, som var et ynkeligt fattiglem i en af de elendigste bygder på Vestfjordene, d. 1916. Bogen er snarere en beskrivelse af mig selv." Laxness' beskrivelse af Olafurs åbenbaring byggede på egne erfaringer, som det fremgår af en fortælling, han skrev som nittenårig og kaldte *Min hellige sten*. Heri beskriver han en sten på toppen af bakkedraget oven for gården Laxnes, en sten, der tegner sig op mod himlen tæt ved floden Kaldakvisl, som har dannet en dyb gryde nede i kløften.

Som tyveårig havde Halldor Laxness det med at skrive i ånden fra fin de siècle og spille rollen som dandy. I fortællingen beskriver han, hvordan han har gennemrejst verden og det menneskelige livs labyrint uden at have fundet trøst for sin inderste længsel: "Jeg har intet sted fundet genklang af mit hjertes hellige klange bortset fra i en sten ved mit barndomshjem". Ved denne sten åbenbarede Kristus sig for ham. Ifølge fortællingen skete det en solskinsdag midt på sommeren, da han var en dreng på syv år.

Kristus taler til drengen, og "siden da har erindringen om, at jeg i barndommen har stået ansigt til ansigt med menneskeslægten frelser, overskygget alt andet". Kristus har tit vist sig for troende børn,

og det er da også med munter ironi, at Laxness længe efter skildrer sin ungdomsvision i en erindringsbog. Det er den samme åbenbaring, der, som så meget andet i Laxness' erindringsbøger, blot har undergået en forvandling i overensstemmelse med fortællingens love:

En påskemorgen, da jeg var syv år, ældre har jeg næppe været, fik jeg en åbenbaring i det fri. Det var hjemme på gården Laxnes. Det var i bibelhistorieårene, og jeg tror ikke, der kan herske tvivl om, at den åbenbaring, jeg fik, skyldtes, at jeg var blevet smittet af apostelen Paulus' himmelske syn.

Solen var stået dansende op, som det passer sig for dette himmellegeme i påsken, selv om det er koldt i vejret. Jeg står bag ved huset på gårdspladsen, der hørte til det gamle Laxnes, i dette skær af opstandelse, et lidt barsk skær, og kigger mod øst; og som jeg står der, hvisker universet disse ord til mig: Når du bliver sytten, vil du dø.

Åbenbaringen i erindringsromanen *Syvmestrekrøniken* bliver en påmindelse til Laxness om nu endelig at fortsætte skriveriet, for tiden er knap; og en anledning til at genopfriske ungdomsdrømmene med en snert af selvironi stik modsat den højtidelige, religiøse stil, som kendetegner fortællingen om stenen. Men de to beretninger, skrevet med tres års mellemrum, er fælles om at beskrive en ung drengs åbenbaring uden for barndomshjemmet. Pludselig opnår han et indblik i en højere verden, og samtidig fødes en ny forståelse af livet: Fra nu af gælder det udelukkende skrivekunsten.

Ser man bort fra barndommen, nogle katolske år efter de tyve og måske de sidste ti år af hans liv, var Halldor Laxness i sit lange liv ikke særlig religiøs. I et interview fra 1976 udtaler han, at han ikke er knyttet til nogen speciel trosretning. I sine polemiske artikler var Laxness som oftest jordbunden, og han spottede enhver ophøjet forklaring på skønheden i menneskelivet. Men hans kunstforståelse er stedse præget af denne side af hans ungdommelige åbenbaring: At kunsten giver indblik i en højere verden eller er en ufuldkommen spejling af denne verden af skønhed og drømme. At skrive, digte eller fortæl-

le historier er mere eller mindre altid et forsøg på at fange denne verden, at fastholde dens eksistens i det menneskelige livs genvordigheder.

Seksten år gammel digtede Laxness følgende linjer, som han lod indgå i sin første trykte roman *Naturens barn*:

Dødt er alt uden drømme
og verden bedrøvelig.

Og knap tres år senere indsatte han digtet i erindringsromanen *Hjemme på tunet* og tilføjede: "Sådan ville jeg også digte nu."

Åbenbaringen ved gården Laxnes har spillet en større rolle for Halldor Laxness, end man umiddelbart kunne tro efter *Syvmestrekrøniken* at dømme. Ethvert menneske konstruerer noget, som man kunne

Den store sten på billedet lå i floden Kaldakvisl, men i foråret 1971 fik Audur til opgave at få den transporteret fra floden og op på grunden ved Gljúfrasteinn. Der blev brugt seks arbejdsmænd og to maskiner.

kalde fortællingen om sig selv: Hvor stammer jeg fra, og hvorfor er jeg den, jeg er? Fortællingen om drengen, der får en åbenbaring, som han gemmer for sig selv og længes efter resten af livet, er en sådan konstruktion med et mytisk skær. Den fulgte Laxness overalt. Bakke-draget, hvor forfatterens hjem senere kom til at ligge, hørte til gården Laxnes' jorde under hans opvækst, og han fik tidligt kig på det som et sted, hvor han ville lade et hus opføre. Således skrev han til sin mor den 24. januar 1928 fra Los Angeles, at han påtænker at bruge to år i Amerika for at skaffe penge: "Hvis det lykkes, kommer jeg til Island og er fast besluttet på med tiden at opføre et hus ved Laxnes. *Du må absolut ikke sælge jorden.* Hvis jeg skulle komme til penge, så bygger jeg sandsynligvis et hus oppe ved kløften, – hvor der kan forventes en bro over floden, når vejen til Thingvellir skal anlægges."

Sytten år senere gjorde digteren – med god hjælp fra Audur, som han på det tidspunkt var nygift med – alvor af sine planer og kaldte huset Gljufrasteinn (Stenen ved kløften). Området, hvor Kaldakvisl gennem en kløft strømmer ned i Mosfellsdalen, og en syvårig dreng under på-virkning af bibelhistorien fik en åbenbaring, og hvor skønhedens rige "hævet over alle krav" for første gang viste sig for digteren, fæstnede sig i hans sind allerede i barndommen. Der var en anden sten i Kaldakvisl, som Laxness længe havde haft i tankerne, og i foråret 1971 skrev han til Audur fra Italien, at han overvejede at sætte en mand til at "få den smukke sten uskadt op af floden og flytte den hen nord for huset". Som de fleste andre projekter i forbindelse med Gljufrasteinn kommer også dette til at påhvile Audur, og den 29. april 1971 skrev hun til Laxness, at stenen blev fjernet fra floden dagen før, og at det krævede seks mand og to arbejdsmaskiner; en mand faldt i floden, og hunden Lubbi "stak af og var oppe i Seljabrekka, så længe arbejdet med at flytte rundt på stenen stod på". Og nu står stenen nord for Gljufrasteinn som et tavst vidnesbyrd om digterens barndomsdrømme, som et symbol på den skønhed, som drev ham til at skrive.

Halldor Laxness udkæmpede gennem hele sit liv en indre kamp mellem det himmelske syn og det jordiske liv, og modsætningen fandt næring i det 20. århundrede, et århundrede, som historikerne har kaldt ekstremernes århundrede. Laxness' kunst blev født af denne modsæt-

ning, på den beroede spændingen i hans liv, sammenstødet mellem disse to modsætninger slog den skabende gnist, skønhedslængselen var den sult, han oplevede som forfatter, og som drev ham frem: Et nysgerrigt, skabende, opfarende, venligt, flittigt, morsomt, elskeligt og vanskeligt menneske.

Barndom på gården Laxnes

Halldor Gudjonsson blev født i Reykjavik den 23. april 1902. Lidt mere end halvfjerds år senere beskrev han det på følgende måde: "Kloge folk siger, at jeg faktisk ikke blev født i træhuset højere oppe på grunden ved Laugavegur 32, hvor pigen tabte mig ud af vinduet, men at det skete i betonhuset ud til gaden, hvor katten sprang op i vognen for at slå klørerne i ansigtet på barnet, mens det sov – og blev hængt derfor."

Halldor Laxness' forældre hed Gudjon Helgi Helgason og Sigridur Hall-dorsdottir. De havde allerede boet i Reykjavik et stykke tid, da Halldor kom til verden. Det første skridt til en levnedsskildring om Halldor Laxness blev taget af Stefan Einarsson, som var professor i Baltimore i Amerika. Einarsson byggede sit arbejde, som aldrig blev trykt, på mange forskellige dokumenter og breve fra Laxness, og der er bevaret et manuskript af ham, som Laxness læste igennem og kommenterede. Det fremgår heraf, at Laxness' far "stammede fra Myrasyssel på Vestisland, men at han voksede op på en nærliggende gård ved floden Hvita, da hele hans familie var ludfattig. Han var en af fem søskende og ser ud til at have været den bedst begavede. Han var desuden praktisk anlagt, så han kom hurtigt godt i vej: Slog sig ned som jordløs fisker i Reykjavik og arbejdede om sommeren med at anlægge veje ude på landet. På grund af sin energi og handlekraft blev han gjort til arbejdsformand og fik en god løn."

Beskrivelsen siger meget om det århundrede, der er gået siden Halldor Laxness' fødsel. Det 20. århundrede er på en måde det længste århundrede i Islands historie. På hundrede år udviklede det islandske samfund sig lige så meget, som andre vestlige samfund havde gjort på tre hundrede. Omkring århundredeskiftet 1900 var landet som en "uopfyldt drøm", som Islands første minister Hannes Hafstein udtrykte det i et digt; et land, der var kendetegnet

ved stagnation gennem århundreder, men som gemte kimen til en ny tid i sig. Gudjon Helgi Helgason, der var født i 1870, voksede op “på kommunen”, hvilket betød, at han var på den tids offentlige forsørgelse. Ifølge Laxness selv var hele farens familie fattige som lus og alle sammen “på kommunen”.

Der er en duft af svunden tid i levnedbeskrivelsens ord “jordløs fisker i Reykjavik”. Det betød, at man var daglejer i en fiskerby og ikke havde brugsret til jord eller kvæg. Den slags mænd blev på islandsk også kaldt “husmænd”, fordi de netop boede i huse uden tilhørende jorde. Langt op i 1800-tallet havde udelukkende mænd med jord eller anden formue stemmeret i Island. Bymæssig bebyggelse, en borgerlig kultur og offentlighed og fagforeninger er fænomener, som først begynder at vokse frem i Island omkring tiden for Halldor Laxness’ fødsel, men var fænomener, som på det tidspunkt allerede havde vundet fodfæste i Danmark og andre steder i Europa.

Gudjon Helgi Helgason fik en god opvækst på gården Sidumulaveggir ved floden Hvita, og senere, da han skulle stå på egne ben, viste det sig, at han under sit ophold på gården havde erhvervet sig en god portion arbejds-

disciplin og praktisk kunnen. Han arbejdede som daglejer i Reykjavik og var så heldig at få job som vejarbejder, hvad der var nogenlunde godt betalt. Han blev straks en højt respekteret medarbejder og blev hurtigt udnævnt til arbejdsformand. Samfærdslen i Island omkring 1900 foregik ad gamle stier og utilstrækkeligt markerede rejseruter hen over endeløse moser, et utal af større eller mindre vandløb, grussletter og sandørkener, der jævnlige blev gennemskåret af gletscherfloder, og som blev ufarbare ved det mindste skift i vejret. Og samfærdselsmidlerne udgjordes af heste og hestevogne for dem, som ikke bare gik. Den form for vejarbejde, som Helgason var leder af, blev udført med hakke, skovl og spade. Et arbejdsjak bestod af 20-30 unge mænd med en mængde heste og nogle vogne til at transportere værktøj og andet nødvendigt i.

Gudjon Helgi Helgasons arbejde med at anlægge veje over store dele af landet – i de

Sigridur Halldorsdottir og Gudjon Helgi Helgason.

Udsigt ud over søen Tjörnin i Reykjavik lige før århundredskiftet. Husmandsstedet Melkot er det tredje hus fra venstre. Længst til venstre ses Skothuset, og på den anden side af Melkot, ses lighuset på Holavallagardur, der nu er bedre kendt som den gamle kirkegård ved Sudurgata, Melshus og Skolabær.

østlige fjorde og den nordlige og vestlige del af landet – bragte ham så vidt, at han, da hans søn blev født, ejede et lille hus af beton på en forholdsvis stor byggegrund på Laugavegur 32. På det tidspunkt havde Helgason boet i Reykjavik i knap ti år og var den 7. november 1896 blevet gift med Sigridur Halldorsdottir, som i længere tid havde boet på husmandsstedet Melkot ved Reykjavik. Det lå ved Sudurgata lige oven for det sted, hvor statsministerens repræsentationsbolig nu ligger.

Sigridur Halldorsdottir var født i 1872 og stammede fra gården Kirkjuferja i området Ølfus på Sydisland. Hendes mor, Gudny Klængsdottir, som Laxness senere skulle udødeliggøre, mistede sin mand, da Sigridur var ti år. Hun flyttede efterfølgende ind hos sin søster, Gudrun Klængsdottir, som boede på det lille husmandssted Melkot sydvest for søen Tjörn i Reykjavik i et barnløst ægteskab med sin mand Magnus Einarsson. Huset lå på Melhus-jordene, en af Reykjaviks gamle fæstegårde; det skulle for Laxness med tiden komme til